

Драгана Д. ВЕЉКОВИЋ СТАНКОВИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за српски језик са јужнословенским језицима

О (САМО)ПОИМАЊУ И ИМЕНОВАЊУ ЧОВЕКА КАО НЕЖИВОГ ЕНТИТЕТА У СРПСКОМ КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ – НА ПРИМЕРИМА АДЈЕКТИВНЕ РЕИФИКАЦИЈЕ**

У раду разматрамо развој антроподирективних фигуративних значења адјективних реилексема којима се именују својства неживих ентитета. Пошавши од хипотезе да реификација, као резултат појмовне (де)анимације, довођењем у везу два веома различита домена (човек /живо/ и објекат /неживо/) иницира сложеније когнитивне процесе од оних на којима се заснива семантичка екстензија зоолексема и фитолексема, спровели смо анкету која је за циљ имала прикупљање података о поимању и квалификацији човека архетипским квалитетима објекта (*мек, тврдо, чврст, круто, оштар, туп, тесан, широк, дубок, плитак*). Резултати анкете и поређење с лексикографским дефиницијама у великим описним речницима српског језика (РМС, РСАНУ) довели су до закључка да фигуративна значења испитиваних реилексема почивају на уланчаним метонимијама и метафоричким комплексима, везаним за типична социјална, психолошка и комуникативна испољавања носилаца тих особина, тј. за делатне сценарије који утичу на формирање стожерних концепата апстрактних својстава, а потом и на разумевање и вредновање човекових карактерних особина именованих реилексемама.

Кључне речи: реификација, концептуализација људских особина, фигуративно значење, реилексема, српски књижевни језик.

1. Увод

1. *Предметност и опредмећивање.* Обиље артефаката којима је савремени човек окружен резултат је еволуцијом условљене људске потребе за стварањем разноврсних корисних предмета и справа, најпре осмишљаних и усавршаваних у борби за опстанак и осигурање егзистенције, а касније и ради удољовања културним,

* draganavs@yahoo.com

** Овај рад је написан у оквиру научног пројекта *Српски језик и његови ресурси: теорија, опис и примене* (178006), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

друштвеним и личним прохтевима који су, с временом, постајали све већи.¹ Како је човек, изграђујући свој свет, најпре спознао одлике природних материјала, тако је, по нужности, морао продрети у све тајне неживог света који је сâм отеловио (Markosian 2000: 382–383), што се јасно очитује и у језику, тј. у значењима речи које денотирају инанимантне ентитете, радње усмерене на њих и својства која им се приписују, а чија се фигуративна значења односе на човека и људске особине.²

1.1. *Когнитивна полазишта реификације*. Није необично да се многи апстрактни ентитети³, па и сама егзистенција (уп. *тежак* / *лак* живот и сл.), тј. постојање људско, али и бивање свега што нас окружује, поима као *објекат* који, по природи ствари, поседује одређену форму, обличе у коме се јавља (уп. ЕГЗИСТЕНЦИЈА ЈЕ ОБЈЕКАТ / ПОСЕДОВАЊЕ ФОРМЕ, Lakoff et al. 2003: 171). Отуда није тешко закључити да је реификацијска метафора (X ЈЕ ОБЈЕКАТ / НЕЖИВИ ЕНТИТЕТ), ослоњена на кореспондентност свих ентитета обухваћених метафором *великог круга (ланца) постојања* (уп. Вељковић Станковић 2016: 31–32; у даљем тексту ВК), дубоко уграђена у темеље наше свести, а да је опредмећивање, тј. синхрони процес анимације и деанимације појмовна пречица која води отеловљењу мање доступних ентитета у свести човека, а потом и семантичкој деривацији лексема.⁴

1.2. *Хипотезе*. Метафорички ракурс подразумева координацију и когнитивни сусрет двају (разнородних) домена, док метонимијска визура доноси перспективизацију суседних подобласти унутар истог домена; зато је природно, бар када је реч о

¹ Реалне потребе утицале су на развој инвентивности у креацији предметног света, усавршавање вештина у изради разноврсних објеката, али се почео запостављати критеријум неопходности. Тако је каузалитет *потреба – објекат*, подстицан све амбициознијим открићима, природно водио према квази-потребама, а отуда и преобилу артефаката. Објекти су, као својеврсна „допуна” природног окружења, понели човеков лични печат и постали обележја друштвене припадности, симболи снаге, моћи, угледа и престижа. Ствари су финоћом материјала од којих су саздане и софистицираношћу израде почеле говорити собом, а својим квалитетима, или само симболичком вредношћу, заступати врлине поседника (исп. Csikszentmihalyi 1993: 23–25).

² Склони смо да конкретнопредметне ентитете посматрамо као стабилне у простору и времену, понекад и као непроменљиве. Томе вероватно доприноси њихова привидна статичност. Међутим, тек нешто пажљивији поглед открива да и објекти имају неке одлике анимантног: они настају, трају, посредно или непосредно учествују у човековом животу, реализују се кроз какву функцију, старе, и на крају – нестају. Овај „животни циклус” ствари често се апстрахује, јер су артефакти плод човекове (ре)креације, што ни у језику не пролази неопажено. Тако се о *фабриковању, производњи, па и извозу* говори када је у питању роба, али и апстрактни ентитети (*лажи*), па чак и људски „ресурси” (уп. Међутим, најважније је да *производимо играче...* /СрпКор 2013, *Политика*, 31. 10. 2007/; Школа за лиценцу *треба да фабрикује перспективне људе...* /СрпКор 2013, *Политика*, 06. 03. 2010/).

³ Не само *време* (уп. *трошити* / *поклонити* време), већ и разноврсни *догађаји, животне околности* (нпр. Оставимо ту свађу / невољу иза себе), *емоције*, као и особе којима су те емоције упућене концептуализују се као објекти (нпр. ВОЉЕНО БИЋЕ ЈЕ ДРАГОЦЕН ОБЈЕКАТ / ОБЈЕКАТ КОЈИ СЕ ПОСЕДУЈЕ, уп. Ти си моје *благо* и сл.; исп. Kövecses 2000: 8, 27).

⁴ Будући да су типични изворни домени преко којих се поимају апстракције по правилу искуствено блиски (уп. *бургџа – бесмислица, будалаштина*; *јарам – ропство, угњетавање*; Украли су му идеју и сл.), нема сумње да се и у случају реификације *људског* ради о процесу који је делатан у свим сферама мишљења и говора (уп. УМ ЈЕ ТЕЛО; ИДЕЈЕ СУ ОБЈЕКТИ → УМ ЈЕ САДРЖАТЕЉ ОБЈЕКАТА, МИШЉЕЊЕ ЈЕ МАНИПУЛИСАЊЕ ОБЈЕКТИМА, РЕЧ ЈЕ ОБЈЕКАТ / СТВАР, Lakoff et al.: 2003: 80, 94; Lakoff, Johnson 2003: 11). Реификацију бисмо, дакле, метафорички могли представити као ауторефлексивну макету прототипа *људског*, јер њена улога јесте да човекове (апстрактне) особине – по-зајмљујући појмове из света предметности – представи као чулно доступне (исп. Вељковић Станковић 2017: 169).

реификацији чија је последица карактеризација човека реилексемама⁵ које денотирају својства и димензије предмета (нпр. *оштар*, *дубок* човек и сл.), да се секундарна значења усмерена на човека развијају паралелно с концептима (*оштрине*, *дубине* и сл.), који се, активирани у циљном домену *људско*, оспољавају кроз реверзибилне метафоре (ЧОВЕК ЈЕ ОБЈЕКАТ – ОБЈЕКАТ ЈЕ ЧОВЕК).

Када је у питању развој антроподирективних фигуративних значења речи, кључно питање јесте који је начин перспективизације довео до запажања и успостављања веза између домена *човек* / *људско* и ког другог домена из репертоара ВК.⁶ Сматрамо да је начин разумевања унутрашње структурисаности – опојмљене као *унутрашња форма* (тј. карактеризација) – повезан с концептом *спољашње форме* и *функције*, а да су ове споне природан израз секундарности апстрактног (Гортан-Премк 2004: 107). Због тога примарне, чулно доступне особине материје видимо и као важна обележја *интерног*, која су каузално повезана с другим својствима човека-предмета.⁷ Пошли смо од придева којима се именују неке опште особине објеката (нпр. *мек*, *чврст*, *оштар* ... човек и сл.)⁸, јер се њима одређују унутрашња и спољашња структура предмета. Од структуре зависе разноврсност и облици функција, отуда се она показује још важнијом. Потоња хипотеза односи се на то да атрибуција човека реификацијским придевима, па ни именовање човека као дискретног предмета не говори у прилог пасивности, нити статичности изворног домена *инимантно*, већ да открива поимање људских карактерних особина преко *ситуативних сценарија* чија се појмовна кохерентност гради на метонимијским основама, и то уз значајан удео метафоричких процеса у развоју фигуративних значења.

⁵ Ради лакшег успостављања аналогије с већ постојећим терминима (*зоолексема*, *фитолексема*), за речи које денотирају неживе ентитете (природну или вештачки добијену материју, као и артефактивни свет), будући да термин овог појмовног обухвата нисмо нашли ни у нашој нити у страниој научној литератури, предлажемо термине *реилексема* (лат. *res, rei* – ствар, предмет; енгл. *reify* – посматрати штогод апстрактно као конкретно, предметно; *reification* – опредмећивање) и *реификат* (уп. реификација). Први од наведених термина примеренији је, чини се, у улози суперординираног, јер може укључити категоријално и творбено различите лексеме, док је потоњи, у складу са значењима изведеница суфиксом *-at*, подесан за именовање лексема као резултата овде разматраног процеса, али и за номинацију изведених реилексема (уп. *туп* /човек/, *тупан*; *плитак*, *плитков* и сл.).

⁶ У таквим фигуративним значењима видимо упитаност човека над властитим идентитетом (*Ко сам ја? Каква сам?*) а такође и чињеницу да самопоимање подразумева добро изграђен однос према *другоме*.

⁷ На пример, онај који је *крхак* може се лако *сломити*, *скрхати* и сл., а ко је *мек* може се *савити*, *сплести*, или на који други начин променити облик (*уобличити се*, *изоштрити се* и сл.). Надаље, нестабилна форма, сувише једноставна грађа и нецеловитост условљавају нефункционалност, а потом најчешће маргинализацију, па и детериоризацију (*дудук*, *буздован*, *будак* и сл.).

⁸ О примарним и секундарним семантичким реализацијама ових придева, који означавају физичке и духовне особине човека, детаљно и исцрпно је писала Р. Драгићевић (2001: 178–180, 206–216), а за нас су посебно значајни резултати инпут анализе, којом је ауторка идентификовала који се придеви са значењем људских особина и с којом фреквенцијом јављају као упутнице у лексикографским дефиницијама. Наиме, безмало половина придева које смо уврстили у анкету веома је високо позиционирана на листи најчешћих упутница (*оштар*, *велик*, *тврђ*, *чврст*, *дубок*), што показује да заузимају централно место у систему ових придева (исто, 207). Иако се у овом раду бавимо истраживањем реификацијске базе, тј. трагањем за заједничким когнитивним основама значајним за развој фигуративних значења реилексема које припадају и другим врстама речи, овај податак је необично важан управо због верификованих резултата који показују колико је битна улога поменутих придева у дефинисању других придева ЛБО, па самим тим и у којој је мери човеково самопоимање условљено искуствима изграђеним у конкретнопредметном окружењу.

2. О анкети *Својства и „димензије” човека-објекта:* циљеви и процедура

У овом раду, остављајући у другом плану фигурацију лексема којима се именују дискретни објекти⁹ (нпр. *дудук, клепетуша, чегртало* и сл.), код којих значајну улогу у семантизацији имају функција, сложеност, значајност предмета (уп. /прва/ *виолина*) и др., у центар интересовања постављамо придеве који – атрибуирајући предметни свет – носе информације о архетипским квалитетима ствари, а фигуративно и о значајним својствима човека. Реч је о придевима *мек, тврђ, чврст, крут, оштар, туп, тесан, широк, дубок, плитак*.¹⁰ Ове лексеме, постављене у позицију одредбеног члана синтагме чији је центар именица *човек*, увршћене су у анкету чији је циљ био да оцрта основне концепте и аксиолошке параметре у социо-културној представи *човека* и његових карактерних особина у српском језику.

У анкети, спроведеној школске 2016/17. године на Филолошком факултету у Београду, испитаници (72 студента групе 01) добили су 10 синтагми (придевска реилексема + им. *човек*) у вези с којима је требало да дају одговоре на два задатка. Првим задатком захтевало се да уз сваку од датих синтагми наведу (бар једну) холистичку карактеризацију и/или блискозначницу (придев или именицу); други захтев анкете био је да дефинишу сваки од наведених синтагматских спојева. Анкета коју смо спровели омогућава увид у организацију појединих концепата у целини, као и у поимање неких људских особина које из тих концепата произилазе, а наведени одговори отварају поглед на сачињеност и најважније елементе сценарија (исп. 3).

У Табели I наведене су све речи употребљене зарад карактеризације, али смо – ради економичнијег презентовања резултата анкете – у навођењу одговора на други захтев прибегли редукацији, па су садржајно и смисаоно сличне дефиниције сажимане и/или представљене репрезентативним одговорима који својом формом и значењем адекватно заступају све остале од испитаника добијене.

3. Анализа резултата анкете

3.0. Одговоре добијене у анкети класификовали смо према фреквентности и доминантним семантичким описима¹¹, који су поређени с лексикографским дефини-

⁹ Мада лако препознатљива и проминентна, метафора ЧОВЕК / ЧОВЕКОВА ЛИЧНОСТ ЈЕ МАТЕРИЈА / ОБЈЕКАТ почива на метонимијским основама: *живо за неживо, материјално за духовно, једноставно и/или конкретно за сложено и/или апстрактно*, јер се тек преко њих отвара когнитивни приступ виђењу одређених квалитета инанимантног као људског, а потом и посматрању дискретних предмета, артефаката као потенцијалних изворних домена у карактеризацији човека. Зато у испитивању реификације нисмо пошли од фигурације лексема којима се именују појединачни конкретнопредметни ентитети, већ од општијих својстава материје која представљају својеврсну уводницу у процес појмовног, а потом и језичког постварења.

¹⁰ Пошто се у процесу реификације *човек* посматра као објекат-садржатељ (одређеног квалитета, облика и др.), поменуте адјективне реилексеме издвојене су зато што својим фигуративним значењима описују хумана својства, интерпретирајући језичко-културну базу канонских вредности индивидуалног и колективног јаства, а својим семантичким пољима откривају опште, суперординиране, и посебне, субординативне когнитивне процесе специфичне за реификацију у српском језику.

¹¹ Многи испитаници давали су више од једног одговора на сваки захтев, а знатно ређе су их изостављали. Очекивали смо да ће предзнања студената о начину формулисања лексикографских дефини-

ницијама у великим описним речницима (РСАНУ, РМС). Резултате анализе представљамо истим редоследом како су били наведени у анкети. Ради прегледности и јасније диференцијације, концепти и на њима оформљена значењска поља појединих синтагми представљени су самостално, а већину оних чији су одредбени чланови семантички супротстављени (осим прид. *мек – тврдо*), било да је у питању права антонимија (*оштар – туп, дубок – плитак*) или квазиантонимска релација (*широк // тесан*), разматрали смо контрастивно.

3.1. *МЕК ЧОВЕК*. Попустљивост, лака промена мишљења и става поима се као резултат емотивности и слабости (према другима), зато *мекоћа*, осим позитивне (*добар, добродушан, душа* и сл.), има и негативну страну, која се тумачи као превелика и непожељна подложност туђем утицају (уп. *мекушац, млакоња, савитљив, љигав* и сл.; уп. ПРОМЕНЉИВОСТ УВЕРЕЊА / СТАВОВА ЈЕСТЕ ОТПОРНОСТ ОБЈЕКТА, ЛИЧНОСТ ЈЕ МАТЕРИЈАЛ → СВОЈСТВА ЛИЧНОСТИ ЈЕСУ СВОЈСТВА МАТЕРИЈАЛА, Lakoff et al. ²1991: 104, 209). Карактеризација придевом *мек* показује да се нестабилан облик, баш као и сачињеност садржатеља од материјала податног лаком модификовању не вреднују високо (уп. МЕКОЋА / ПОПУСТЉИВОСТ / ЈЕ ПОДЛОЖНОСТ СПОЉАШЊЕМ УТИЦАЈУ → ПОПУСТЉИВОСТ ЈЕ СЛАБОСТ; уп. *лабав* 'неодлучан, мек, попустљив'; *омекшати* 'разнежити се, постати попустљивији' и сл.).

Типичан сценарио је асимилативан: *осећајан субјекат – притисак споља – промена става*, што показује да су постојаност форме и дефинисан облик идентификовани као обележја интегритета и индивидуалности (исп. ниже *чврст човек*).

3.2. *ТВРД ЧОВЕК*. У овом случају видан је утицај израза *тврдо орах* (РМС: *човек с којим је тешко изићи на крај, непопустљив, несавитљив*) и *тврдо на пари* (*шкрт*), мада се као проминентно показало и значење *тврдоглав*, док су особине као што су уздржаност, отпорност, немилосрдност и сл. донекле скрајнуте¹², премда су имплицитно препознате у јединачним одговорима и смештене на обод фигуративних значења. Овакав резултат показује да минималан контекст знатно утиче на сужавање разгранатих семантичких поља и на акцентовање појединачних значења која се везују за прототипичне ситуације испољавања својства, док се остале семантизације маргинализују и преливају у ареал конотације. Као значајна обележја понашања онога ко је *тврдо* издвајају се непопустљивост и неприхватање туђих ставова

ција битније утицати на други део одговора. Професионално опредељење свакако је имало удела у обликовању семантичких описа, али то није осујетило појаву разуђених, неретко ситуативно постављених концепата, у којима су се, поред језgrenих значења, јавила и богата конотативна наслеђавања. Сегменти таквих сценарија видљиви су и у одговорима на први задатак, посебно код оних с најнижом фреквенцијом (1).

¹² Уз денотативно значење, наводимо само антроподирективна значења забележена у РМС: **тврди** 1. а. *чије су честице чврсто збијене, који пружа јак отпор продору сечива и других оруђа, терету и сл.; који се тешко обрађује*: ~ метал, ~ стена, ~ дрво, ~ земља. 3. а. *који може да поднесе велике напоре и ударе, издржљив, отпоран*. – Од овог живота нема ништа грђе, али нема ништа од човека тврђе. *Стан*. 6. а. *уздржљив у испољавању осећања, јак у савлађивању бола*. – И ту мајка тврда срца била, да од срца сузе не пустила. *НП Вук*. б. *неосетљив, немилосрдан, бездушан, окрутан*. – Тврда душа ни за ког не мари. *Март*. 7. а. *који изражава строгост и хладноћу, одлучан, одсечан, оштар*. – На тврдом јој лицу ниси видео ни трачка женске благице. *Шен*. б. *крут, уштогљен*. – Све је то ... био овај невисок, тврдих кретња муж. *Нех*. 8. *тврдоглав, упоран; туп, глуп*. – Постајао је све тврђи што су га више разуверавали. *Макс*. 9. (често у изразима: ~ на пари, ~ на речи и сл.) *претерано штедљив, шкрт*. – Тврди су Рашљани, не дају пару. *Сиј*.

ва, а потом и доследност властитим принципима, у чему се преклапа с прид. *чврст*, па и са прид. *крут* и *оштар* (в. 3.4, 3.5), чему је највероватнији узрок препознавање заједничког, али варијантно испољаваног својства конзистентности.¹³

Једноставан, репулзиван сценарио *утицај – одбијање утицаја*, као и код прид. *оштар* (исп. 3.5), најснажније осветљава комуникативну сферу, у којој се неподложност и непопустљивост схватају позитивно, као изразита кохерентност материје: НЕПОПУСТЉИВОСТ ЈЕ ПОСЛЕДИЦА КОХЕРЕНТНОСТИ МАТЕРИЈЕ ОД КОЈЕ ЈЕ САЧИЊЕН ЧОВЕК-САДРЖАТЕЉ (ЧОВЕК-ОБЈЕКАТ); НЕПОДЛОЖНОСТ СПОЉАШЊИМ УТИЦАЈИМА / (НЕПОПУСТЉИВОСТ) ЈЕСТЕ СПОСОБНОСТ ОЧУВАЊА ОБЛИКА → НЕПОПУСТЉИВОСТ ЈЕ МОЋ АУТОХТОНОГ; уп. *камен, кремен-камен, челик; отврднути* и др.).

3.3. *ЧВРСТ ЧОВЕК*. Према мишљењу испитаника, снага *чврстог* човека произилази из стабилности; психолошка стабилност, која се притом апострофира, препознаје се по самоувереном, доследном, постојаном ставу¹⁴ и делању (уп. ЕМОЦИОНАЛНА СТАБИЛНОСТ ЈЕ РАВНОТЕЖА, Lakoff et al. ²1991: 147). За разлику од *тврдог* човека, у овом сценарију доминира способност *одолевања*, и то захваљујући несумњивим квалитетима (а не *непопустљивости*), што показује да *чврстина* не осујећује нити затвара комуникативни канал, те носиоцу ове особине осигурава поштовање и добру друштвену позицију. Тако чврстину сагледавамо као важан сегмент хармонично, психолошки добро структурисане, делатне особе која се издваја снажном индивидуалношћу (уп. изр. *чврст као стена, имати чврсту кичму* и сл.).

С једне стране, одсуство строгости, неосетљивости, хладноће и немилосрдности, а наглашена моћ одржавања равнотеже с друге стране (*снажан, стабилан*), чине да овакав тип кохерентности – за разлику од оног који је везан за *крутост* и *тврдоћу* – прихватимо као пожељан јер се њиме гради постојана тачка ослоња у човеку. Носилац ове карактеристике такође се види као пример стабилности, из чега произилази атрибут *карактеран* (уп. ЧВРСТИНА ЈЕ СТАБИЛНОСТ / РАВНОТЕЖА / ПОУЗДАНОСТ). Сценарио је (ауто)протективан: *утицај споља – одолевање утицају (одржававање равнотеже) као израз снаге – опстанак / очување интегритета (самосвојности)*.

3.4. *КРУТ ЧОВЕК*. Поред пасивности и уздржаности (нпр. *уштогљен, стегнут*), круто понашање идентификовано је и као *грубо*, вероватно због имплицираног одсуства тоpline („не уме да покаже емоцију”). Занимљива је употреба више реилексема приликом карактеризације (*колац, машина, мотка, шипка*) и придева усмерених на реификацију (*дрвен, затворен, ограничен, тврд*), чиме се неприродан став и нефлексибилност још изразитије везују за домен *објекта*. Строгост и конзервативност препознате су и у облицима понашања (*испрограмиран, укочен*,

¹³ Сама чињеница да један концепт окупља више лексема показује његову важност. Слично запажање налазимо и код Леви-Строса, који каже: „Број и прецизност појмова другачији су у сваком језику [...] употреба више или мање апстрактних речи не зависи од интелектуалних способности, већ од различитог степена интересовања сваке поједине друштвене заједнице у склопу националног друштва” (Levi-Stros ²1978: 38).

¹⁴ Колокација прид. *чврст* убедљиво је највиша с именицом *став* 126 (у СрпКор2013 испитиван је само облик ном. јд.), следе им. *ослоњац* 35, *карактер* 24 и *договор* 23, чиме се употпуњује слика особе која се сматра поузданом и постојаном (и то без непожељних својстава /тврдоглавости, немотивности/).

одбојан, незгодан), а чак седам придева грађено је префиксом *не-*, чиме су, као и код негативних дефиниција („не уме... / не зна... / нема...”), маркирана одсуства пожељних особина (*недружељубив, немилостив, неприлагодљив, неприступачан* и др.). Типичном сценарију својствена је ригидност која се испољава кроз осујећење или недостатност комуникације, а доминантна метафора је СТАТИЧНОСТ ЈЕ ОДБОЈНОСТ.

3.5. *ОШТАР ЧОВЕК – ТУП ЧОВЕК*. Оштрина се поима као енергично испољавање самосвојности, и то онајпре речју, што увек подразумева бриткост ума. Вербална реакција је брза, често груба, чак убојита, а такво понашање карактерише се као отресито, директно и строго. Човек атрибуиран обликом потенцијално убојитог предмета (*оштар*) доживљава се као опасан, борбен и непредвидљив (ОШТАР УМ ЈЕ ПРОДОРАН ПРЕДМЕТ / МОЋНО ОРУЖЈЕ), у чему се свакако препознаје деловање сема *бридак, који убада, пробада* (исп. Драгићевић 2001: 214). Типичан сценарио чврсто је укотвљен у комуникативну зону и снажно осветљава успешнијег и агресивнијег учесника у дијалогу: ОШТАР ЧОВЕК ЈЕ СУПЕРИОРАН УЧЕСНИК У ВЕРБАЛНОМ ДУЕЛУ.

Антонимна атрибуција (*туп човек*) произилази из сценарија инертности (умне, емотивне, акционе) и најизразитије је усмерена према интелектуалној инсуфицијенцији. Далеко иза ове оцене налази се виђење *тупости* као емотивног и духовног сиромаштва, а каузално и незналаштва, опште незаинтересованости и немогућности сналажења у различитим животним ситуацијама. Занимљиво је схватање глупости као „једнодимензионалног размишљања”, јер ова дефиниција има сложену импликацију: најпре се открива метакогнитивни процес у коме је човек (типично) сагледан као тродимензионалан објекат, а потом и условљеност интелектуалних капацитета преко метафоре садржатеља (ЧОВЕК ЈЕ ТРОДИМЕНЗИОНАЛАН ОБЈЕКАТ → УМ ЈЕ САДРЖАТЕЉ (ИДЕЈА) → НЕДОСТАТАК ДИМЕНЗИЈА / ВЕЛИЧИНЕ ЈЕСТЕ НЕДОСТАТАК УМНИХ СПОСОБНОСТИ). Водеће метафоре су ИРЕГУЛАРАН ОБЛИК ЈЕ НЕФУНКЦИОНАЛАН → ТУПОСТ ЈЕ ИНТЕЛЕКТУАЛНИ И ЕМОТИВНИ НЕДОСТАТАК : ИНТЕЛЕКТ ЈЕ ОШТАР ИНСТРУМЕНТ (Lakoff et al. 1991: 137) → РЕЧИ СУ (УБОЈИТО) ОРУЖЈЕ → ОШТРИНА ЈЕ АДЕКВАТНА ВЕРБАЛНА РЕАКЦИЈА.

3.5.1. Поред тога, рекли бисмо да је доминантно значење прид. *туп* (’глуп’) настало и захваљујући схватању оваквог облика као аномалног, будући да сема *девијантно* учествује у профилисању и других непожељних особина (нпр. *спетљан, завезан, сплетен, смотан, заврнут* и сл.).¹⁵ Правилност, симетрија и ваљана уређеност сматрају се позитивним квалитетима, а одсуство склада у најширем смислу указује на неповољне особине (уп. *закренут* ’тврдоглав, својеглав, на своју руку’; *заврнут* ’настран, смушен, луд’; *уврнут* ’чудан, настран; сулуд’ и др.). Дакле, облици људског понашања и особине које такво понашање оспољава посматрају се као

¹⁵ У првом случају оквирни изворни домен чине *предиво* и *манипулација тканином* или предметима од какве тканине (уп. *измрсити, замрсити, уткати се, развезати се* и др.). Препрека у таквом послу поима се као чвор, а последице су неред у мислима, понашању и говору (исп. РСАНУ: *запетљати* I. 2. а. *учинити да се неко или нешто замрси (у нечему), увући, заплести*. II. ~ се 2. *фиг. збунити се, помести се. запетљавати* I. в. *чинити нејасним, неразумљивим, компликовати*. 3. *фиг. говорити без реда, без смисла, неразумљиво*; II. ~ се а. *фиг. доспевати у безизлазан положај, у незгодну ситуацију*).

процеси модификације садржатеља, па читав низ глагола и од њих изведених придева с примарним значењем 'својство предмета X' своја фигуративна значења развија преко изворног домена *форме* и метафоре КАРАКТЕРНЕ ОСОБИНЕ ЧОВЕКА СУ ФОРМА САДРЖАТЕЉА (← ЧОВЕК ЈЕ САДРЖАТЕЉ); СТИЦАЊЕ ОСОБИНЕ ЈЕСТЕ СТИЦАЊЕ ФОРМЕ (ОБЛИКОВАЊЕ) (уп. *отупити, извитоперити се, истесати се, изоштрити се* и сл.).

3.6. *ШИРОК ЧОВЕК // ТЕСАН ЧОВЕК*. У складу с метафором ЗНАЧАЈ ЈЕ ВЕЛИЧИНА, екстензија у простору (*ширина*) доведена је у везу са значењем *свестран, исцрпан* (уп. *широко образовање, духовна ширина* и сл.), и то преко схватања КОМПЕТЕНЦИЈЕ као ШИРИНЕ. Отуда и симетрично одређење *широког* човека као *широкоумног* и *ерудите*, а потом и дарезљивог, великодушног („онога који несебично даје”), док је *тесан* човек сагледан пре свега као тврдица (*шкртица*), а тек потом као духовно сиромашан (*скучен, ограничен*), што се одразило и на опис психолошког стања такве особе (*сапет, укочен, нервозан*), као и на утисак који она буди код саговорника (*непријатан, несарадљив*). Тако је *ширина* – захваљујући схватању наглашених димензија као врности (уп. ВЕЛИКО ЈЕ ЗНАЧАЈНО) – доведена у везу с *дубином*, мада ова аналогија није битније деловала на приближавање *плитког* и *тесног*.¹⁶ Истакнут је сценарио *давања* и индивидуалних капацитета, те повезан с поимањем канонског садржатеља као пространог (*широк* – велике интелектуалне и духовне могућности, широкогрудост : *тесан* – себичан, ускогруд), чиме су условљене интерперсоналне релације (ускогрудост, неприступачност).

3.7. *ДУБОК ЧОВЕК – ПЛИТАК ЧОВЕК*. *Дубина* се, у складу с метафором ЗНАЧАЈ ЈЕ ДУБИНА (Lakoff et al. 2019: 13) високо вреднује и непосредно повезује с умним, али и емоционалним потенцијалима, а духовност се поима као капацитет садржатеља који се одмерава од површине према дну (*дубок* човек је онај „чији су мозак и душа велик простор испуњен дубокоумним мислима, али и емоцијама”, исп. Табелу I), што показује активирање метафора УМ ЈЕ САДРЖАТЕЉ ОБЈЕКТА → УМАН ЧОВЕК ЈЕ ПРОСТРАН / ДУБОК САДРЖАТЕЉ (Lakoff et al. 2019: 94).

Као и код атрибуције придевом *туп*, колокација с прид. *плитак* изазвала је усаглашене реакције, те је већина одговора била усмерена према придевима *површан, глуп, ограничен*, а дефиниције израстају из метафора НЕДОСТАТАК ДУХОВНИХ / ИНТЕЛЕКТУАЛНИХ ВРЕДНОСТИ ЈЕ НЕДОСТАТАК ДУБИНЕ / УМНИХ КАПАЦИТЕТА. У оба случаја дејствен је сценарио *мишљења* и *духовног раста* као *кретања* и експанзије преко граница канонске вредности (*дубок* човек је онај који „размишља *изван оквира*, за кога *не постоје границе*”), или испод њених лимита (*плитак* човек).¹⁷

¹⁶ Претпостављамо да је томе узрок знатно виша фреквентност колоката им. *човек* с прид. *плитак* у односу на прид. *тесан*, као и мања поузданост у препознавању значења и одређивању фигуративности потоњег адјектива; ипак, само у једном случају *тесан* човек је окарактерисан као *плиткоуман* (в. Табелу I). У РМС читамо: *тесан* 1. г. *шкрт, себичан*. д. *који не подноси противљење, нетрпељив, ускогрудан; који се брзо наљути, плане, прек*. Уп. РСЈ: *тесан* 2. г. *нетрпељив, ускогруд; шкрт, себичан*.

¹⁷ Формирање концепта *дубине* омогућава нам да разумемо *дубину* као својство човека (ЗНАЧАЈ ЈЕ ДУБИНА, *концепт димензије за концепт људске особине*), а на сличан начин схватају се и вреднују својства која се тичу *форме* (уп. ОСОБИНЕ СУ ФОРМА / ОБЛИК, (И)РЕГУЛАРНОСТ ОБЛИКА ЈЕСТЕ МЕРА (НЕ)ПОЖЕЉНИХ ОСОБИНА), што јасно показују блискозначни придеви и/или именице којима су испитаници обликовали доминантна фигуративна значења (уп. *оштар, туп* и сл.). Ови подаци наводе нас на закључак да су семантичка приближавања резултат концептуалне сродности (уп. тврд – *непо-*

3.7.1. Ваља такође напоменути да је концепту *величине* сродан концепт *целовитости* (ЦЕЛОВИТ САДРЖАТЕЉ ЈЕ ПОЖЕЉАН / КАНОНСКИ САДРЖАТЕЉ), јер се у оба случаја одступање од канонске вредности сматра маном. Зато се, као и код садржатеља малог капацитета (исп. *плитак*, *тесан* и сл.), некомплетност сматра изразитим недостатком, а маргинализоване и презрене особе именују се као одбачени и/или неугледни делови целине (*трица*, *шкарт*, *дроњак* и сл.; елементи базе концепта: *друштво за целину*, *отпадак за отпадника*: ПРЕЗРЕНИ ДЕО ДРУШТВА ЈЕ ОДБАЧЕНИ ДЕО ЦЕЛИНЕ).¹⁸

4. Закључне напомене

У реификацији се огледа значајан фрагмент човековог перцептивно условљеног самопоимања и разумевања колективног селфа. Структурисаност садржатеља, форма (објекта) и потенцијална (не)функционалност заступају концепте људских особина и понашања, што се јасно препознаје у фигуративним значењима разматраних придевских реилексема (уп. бити *мек*, *оштар* и сл.), али и у онима које припадају другим врстама речи (*смотати се*, *одмекнути*; *смотанко*, *мекушац* и сл.). Наведене особине значајне су у сфери карактеризације, а испољавају се, сагледавају и процењују у особеним сценаријима (деловања) чија језгра показују смер актуелизације фигуративног значења (уколико их нека лексема има више).

Тако се, полазећи од својстава материје, антроподирективна фигурација усмерава на лексеме којима се именују дискретни објекти и за њих везани процеси и особине. Отуда метафоре ЧОВЕК ЈЕ ИНАНИМАНТАН ЕНТИТЕТ и ИНАНИМАНТАН ЕНТИТЕТ ЈЕ ЧОВЕК, препознате код придевских, именских и глаголских реификата, сматрамо тек крајњим исходом сложенијих когнитивних процеса који почивају на уланчаним метонимијама и метафоричким комплексима (исп. Ruiz de Mendoza, Galera 2014: 196–210; Reda 2016: 612–614). Метонимијски процеси кадри су да – на темељу метафоре кореспондентности свих ентитета у оквиру ВК – успоставе везу између видно различитих домена (*човек*, *ствар*). У неким случајевима метонимијски низ је сведен (*ентитет X за ентитет Y* → *инанимантно за анимантно* → *предмет којим се врши радња за вршиоца радње* /*п'ѐро* 'писац' /, или *карактеристичан пратећи предмет за онога кога идентификује* /*г'уњ* 'сељак' / и сл.), а у другима сложенији: *концепт квалитета инанимантног* (нпр. концепт кохеренције, форме, димензије и сл.) *за концепт људске особине* → *инанимантно за људско* (уп. *мек* предмет → *мекоћа* ↔ *мек* човек и сл.), или *концепт (карак-*

пустљивост, чврст – *стабилност*, крут – *статичност*). Усмереност на исти циљни домен подстиче повезивање доминантних концепата јер се преко њих промовишу аксиолошки оквири (конзистентност, кохерентност : /ваљана/ оформљеност : димензије; уп. нпр. *чврст*, *широк*, *дубок* и сл.). Концепте *форме* (*облика*) и *димензија* сматрамо веома утицајним јер од њих увелико зависе квалитет (карактер) и капацитет (индивидуални потенцијали) човека-садржатеља (*оштар*, *туп*, *хошкаст* /својеглав/ и сл.).

¹⁸ Исп. РМС: **шкарт**² 2. фиг. *онај који је при избору одбачен као неспособан, непогодан за одређени посао, онај који није ни за шта; који је трајно неспособан за војску*. **трица**² 2. фиг. б. *безначајан, безвредан човек, ништарија*. РСАНУ: **дроњак**¹ 2. фиг. погрд. *безвредна особа, ништарија, крпа*.

теристичне) функције инанимантног за концепт људске особине (уп. *марионета, играчка, пион* и сл.).¹⁹

Концепти који су аксиолошки промовисани, једнако као и они који су од стране говорника српског језика маркирани као мање пожељни или непожељни чвршће су повезани, семантички се допуњују и граде на темељима сродних метафоричких комплекса, што сведочи о релевантности неког фокалног својства за самоодређење човека. Природа изворног домена доприноси „објективизацији” ових динамичних карактерних скица оцртаних реилексемама, али и знатно нижој пејорацији неголи нпр. код зоолексема, што објашњавамо удаљеношћу циљног и изворног домена, јер негативно интонирана експресивност опада с мањом блискошћу и нижим интензитетом комуникације, па су зато детериоративна значења код реилексема, као и код фитолексема, знатно ређа неголи под окриљем зоосемије.

Табела I. Анкета *Својства и 'димензије' човека-објекта*

СИНТАГМА	КАРАКТЕРИЗАЦИЈА (РЕЧЈУ ИЛИ СИНТАГМОМ)	ОПИСНА ДЕФИНИЦИЈА (X човек је онај који...)
МЕК ЧОВЕК	мекушац 21; попустљив 17; осећајан / емотиван / емотивац 14; благ, добар 6; слабић / слаб 5; млакоња 3; добричина, добродушан, рањив 2; благ, великодушан, добрица, доброћудан, душа, љигав, милостив, мулац, памук, поводљив, пријемчив, савитљив, сажалјив, самилостан, толерантан, топао 1. ($\Sigma - 94$)	<i>Мек човек</i> је онај који... нема свој став / лако попушта, попустљив / (превише) осећајан, сувише сентименталан, мека срца / има велико срце / помаже, саветује, даје / није строг, има разумевања за свакога / психички слаб, лако га је сломити или повредити / често мења мишљење под утицајем других / прилагођава се другима / нема чврст карактер /
ТВРД ЧОВЕК	непопустљив 16; тврдоглав 14; тврдица / циција 7; тежак (као црна земља) 6; крут 5; безосећајан / несмотиван 4; тврд орах, камен, оштар 3; неосетљив, прек, јак, карактеран 2; баксуз, бизгов, далек, доследан, дрвен, затворен, издржљив, конзервативан, људина, неосетљив, неприступачан, неумољив, окорео, охол, принципијелан, ригидан, строг, тврдокожац, упоран, ускогруд, човек-стена 1. ($\Sigma - 90$)	<i>Тврд човек</i> је онај који... је доследан, има свој став, држи се својих принципа и не попушта / тешко мења мишљење / тврдоглав, задрт / не показује емоције / не пристаје на компромис / онај до кога није лако допрети, тешке нарави, тешког карактера; тешко показује осећања /

¹⁹ Приликом довођења у везу двају концепата нужно се активирају метафорички комплекси, обично у оквиру акционог сценарија испољавања одређеног својства, што је у појединачним случајевима у овом раду већ показано. У наведеним примерима кључан је сценарио манипулације и у оквиру њега метафоре НЕЖИВО ЈЕ ОПЕРАБИЛНО → НЕСПОСОБНОСТ ВОЉНОГ УЧЕСТВОВАЊА У ЖИВОТНИМ ДОГАЂАЊИМА ЈЕСТЕ ПРЕУЗИМАЊЕ УЛОГЕ ОПЕРАБИЛНОГ ОБЈЕКТА (У ТУЂИМ РУКАМА) → ОНАЈ КОЈИМ СЕ МОЖЕ УПРАВЉАТИ (ПО СВОЈОЈ ВОЉИ) ЈЕСТЕ ОБЈЕКАТ НАМЕЊЕН ИГРИ.

<p>ЧВРСТ ЧОВЕК</p>	<p>јак / снажан 17; стабилан 12; стена 10; непоколебљив 7; издржљив, постојан, одлучан 4; доследан, издржљив 3; карактеран, принципијелан, самоуверен, способен, човек-стена, храбар 2; дисциплинован, истрајан, јунак, јуначина, опасник, оштар, поносан, поуздан, сналажљивац са ставом, сталожен, стамен, стуб, тврдоглав 1. ($\Sigma - 89$)</p>	<p><i>Чврст човек</i> је онај који је... јак, рационалан, снажних ставова и уверења / истрајан у својој одлуци, решен, ни у чему се не колеба / не одустаје и ништа га не спутава / поуздан ослонац, онај на кога се може рачунати / храбро подноси све животне околности / сигуран у себе, своје вештине и способности / има ауторитет, јаког је карактера / не показује осећања, борбен, држи до себе /</p>
<p>КРУТ ЧОВЕК</p>	<p>груб 14; уштогљен 8; стегнут 7; дрвен 4; колац, безосећајан, затворен, непопустљив, срамежљив, тврд 2; асоцијалан, безобразан, дрво, дрзак, досадњаковић, емотивац с маном, испрограмиран, конзервативан, кукавица, љутко, машина, мотка, недружељубив, незгодан, немилостив, непријатан, неприлагодљив, несавитљив, неприступачан, ограничен, одбојан, охол, стидљив, стиснут, суздржан, суров, тврдоглав, уздржан, укочен, уплашен, шипка 1. ($\Sigma - 76$)</p>	<p><i>Крут човек</i> је онај који је... недовољно опуштен / конзервативан, затворен за сарадњу / није спонтан, свој живот види као испрограмиран / не зна да се усклади с околностима, делује неемотивно, незаинтересовано / неспреман да изађе из оквира уобичајеног / не прихвата друкчије мишљење / не уме да покаже емоцију / нема велико самопоуздање, поступа искључиво по правилима, чак и онда када то не даје резултате /</p>
<p>ОШТАР ЧОВЕК</p>	<p>без длаке на језику, строг, отресит 8; директан 7; оштрог језика, виспрен, (сувише) груб 6; дрзак, одсечан 5; свађалица 3; диктатор, намћор, одлучан 2; арогантан, баксуз, безобзиран, бескомпромисан, борбен, брзак, грубијан, жустар, мудар, намрштен, (као) нож, окретан, оштроконђа, оштроуман, правичан, предузимљив, прек, реалиста, сечиво, сналажљив, тежак 1. ($\Sigma - 89$)</p>	<p><i>Оштар човек</i> је онај који... каже шта мисли, не да на себе / брз на језику, не либи се да каже оно што мисли / одсечан, кратког фитиља, директан, суров и реалан / уме да саспе истину, превише искрен па повређује друге / непријатна особа чија је реч последња / лако плане, строго се поставља према другима / са њиме се не ваља расправљати /</p>
<p>ТУП ЧОВЕК</p>	<p>глуп 25; глупан / глупак 23; безосећајан 7; прост 3; тоцило, ограничен, приглуп, тупсон, незналица 2; буква, во, глупација, затупљен, затупан, малоуман, неинтелигентан, незграпан, необразован, непросвећен, пањ, примитиван, слабо сналажљив, спетљан, тврдоглав, тупација 1. ($\Sigma - 84$)</p>	<p><i>Туп човек</i> је онај који је... глуп, ограничен / ништа не зна и не разуме; размишља једнодимензионално / нема разумевања за друге, не осећа бол ни емоције / отупелих осећања / ништа не жели да ради, ништа не зна и ништа не разуме; незаинтересован за свет око себе / не уме да се извуче из проблема, не сналази се како ваља /</p>

ШИРОК ЧОВЕК	свезналица 7; широкоуман 6; галантан, дарежљив, дебео, свестран, широкогруд 5; великодушан, ерудита, крупан, људина, мудар, толерантан 4; кавалер 3; добричина, слободоуман, начитан 2; добар, (човек) дубоких схватања, дубокоуман, добронаклон, либералан, отворен, разуман, расипник, савремен, топао 1. ($\Sigma - 76$)	Широк човек је онај ко... има широка схватања / има широк поглед на живот / жели да проширује своје знање / поседује знања из великог броја области / великодушан, широке руке / пун разумевања / широког ума, душе, срца / крупне грађе, дебео /
ТЕСАН ЧОВЕК	тврдица / шкртица / стипса 14; скупчен, ускогруд 9; ограничен 7; нетрпељив 6; себичан 5; неприступачан, сапет, везан 4; незадовољан, нервозан, несарадљив, укочен 2; бојажљив, конзерва, конзервативац, крут, незадовољан, нелагодан, нелибералан, непопустљив, непријатан, неприлагодљив, несарадљив, несигуран, плашљивко, плиткоуман, тврд 1 ($\Sigma - 85$)	<i>Тесан човек</i> је онај који... није дарежљив ни у духовном ни у материјалном смислу / у чијем животу нема места за много људи / ништа не даје, скупчен, уских схватања / себичан, има традиционалне ставове, тешко му је угодити / не исказује осећања према другима / с којим се у друштву не осећају угодно /
ДУБОК ЧОВЕК	мислилац 14; мудар 12; дубокоуман 10; паметан 5; емотивац, душеван, свестран, паметњаковић, уман, филозоф 2; бистар, добродушан, дубоког цепа, еманципован, затворен, знатижељан, интелектуалац, интелигентан, интровертан, мистериозан, образован, осећајан, оштроуман, продуховљен, промишљен, радознао, разборит, свезналица, широк 1. ($\Sigma - 72$)	<i>Дубок човек</i> је онај који је ... паметан; сагледава ствари испод површине / изванредних интелектуалних могућности / размишља изван оквира, за кога не постоје границе; стално филозофира, промишља / чији су мозак и душа велик простор испуњен дубокоумним мислима, али и емоцијама /
ПЛИТАК ЧОВЕК	површан 19; глуп(сон) 13; ограничен, плиткоуман 6; необразован, непродуховљен, приглуп 4; примитиван, сировина 3; будала, дебло, неразуман, неук, плића, половичан, празан, празноглавац, празноуман, прост, ускостручан 1. ($\Sigma - 73$)	<i>Плитак човек</i> је онај који... не продире у суштину ствари / има мало знања и вештина, често и врло мали фонд речи; нема став нити своје мишљење / који не размишља ван оквира, граница; неоплемењен /

Литература

- Вељковић Станковић Д. „О развоју фигуративних значења зоолексема у српском језику.” *Научни састанак слависта у Вукове дане*, књ. 45, св. 3 (2016), Београд: Међународни славистички центар, стр. 15–45.
- Вељковић Станковић Д. „Реификација човека у српском жаргону.” У: *Путевима речи: зборник радова у част Даринки Гортан-Премк* (ур. Р. Драгићевић). Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду (2017): стр. 157–171.
- Гортан-Премк Д. *Полисемија и организација лексичких система у српскоме језику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2004.
- Драгићевић Р. *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику: творбена и семантичка анализа*. Библиотека Јужнословенског филолога, књ. 18, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2001.

*

- Csikszentmihalyi M. „Why We Need Things.” In: *History from Things: Essays on Material Culture* (edited by S. Lubar, W. D. Kingery), London, Washington: Smithsonian Institution Press, (1993): pp. 20–29.
- Kövecses Z. *Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Lakoff G., Espenson J., Schwartz A. *Master Metaphor List*. 2nd ed. Berkeley: University of California, 1991.
- Lakoff G., Johnson M. *Metaphors we live by*. 6th ed. Chicago: The University of Chicago Press, 2003.
- Levi-Stros K. *Divlja misao*. 2. izd. Beograd: Nolit, 1978.
- Markosian N. „What Are Physical Objects?” *Philosophy and Phenomenological Research*, Vol. LXI, No. 2 (September 2000): pp. 375–395.
- Reda G. „Figurative Meaning Construction: From Cognitive Operations to Thought and Culture”, *Open Linguistics*, 2 (2016), pp. 610–619.
- Ruiz de Mendoza F. J., Galera A. *Cognitive modeling. A Linguistic Perspective*. Amsterdam, / Philadelphia: John Benjamins, 2014. <<https://www.researchgate.net>> 01. 02. 2017.

Извори

- РМС. *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Магица српска (1967–1976).
- РСАНУ. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XIX, Београд: САНУ, Институт за српски језик (1959–2014).
- РСЈ. *Речник српскога језика* (ур. М. Николић), Нови Сад, 2011: Магица српска.
- СрпКор 2013. *Корпус савременог српског језика* (СрпКор), верзија СрпКор2013, Група за језичке технологије Универзитета у Београду, 2013. <<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus>> 15. 01. 2017.

Dragana D. Veljković Stanković

ON SELF-UNDERSTANDING AND NAMING A HUMAN AS AN UNANIMATE ENTITY
IN SERBIAN LITERARY LANGUAGE – THROUGH THE EXAMPLES OF ADJECTIVE
REIFICATION

Summary

The paper is aimed at searching for cognitive base of reification in Serbian literary language. It methodologically involves the results of the survey which examined the conceptual frame of adjectives naming things properties whose figurative meanings are directed to human characterization. Half number of adjectives included into the survey are the part of the most frequent references in lexicographic definitions, which shows that they belong to the core segment of adjectives directed to human properties. We made this choice because we considered that the examination of figurative meanings development of that lexical circle would open the view to the processes which are key in reification concept. Starting from the hypothesis that – because of difference of source and target domain – autoreflexy and hence cognitive process in activation of figurative meaning goes along different ways from conceptualizing human as *plant* or *animal*. Namely, in forming anthropodirective meanings of zoolexemes archesemes are the ones that play an important part as well as the semes of collective expression based on stereotypes; beside that, the communication between a human and an animal also has a significant role in the development of pejorative meanings, which are in case of phytalexemes and reilexemes incomparably rarer. On the other hand, the most active domains of unanimate sphere turned out to be a *form* (shape) and *internal structure* of unanimate entities. In conclusion we emphasize that figurative meanings of the examined reilexemes are based upon chained metonymies and metaphorical complexes connected with typical social, psychological and communicative expressions of the carriers of these properties namely for working scenarios that influence on main line concepts of abstract properties and eventually on understanding and evaluating human character properties named by reilexemes.

Key words: reification, conceptualization, human properties, figurative meaning, reilexeme, Serbian literary language